

מסמך העקרונות החדש האם חמאס משתנה? מאת האלוף (מיל') גרשון הכהן

מבט מבס"א מס' 464, 11 מאי 2017

תקציר: מנהיגי חמאס קשובים למציאות המשתנה, אך גם במסמך העקרונות שפורסם בשבוע שעבר, אינו מסמן תפנית ממשית. מבחינה עקרונית לא השתנה דבר. לא על כיוון החזון מתקיים הדיון, אלא על השיטה, ועל העיתוי הנכונים להשגתו.

אם הכל משתנה והכל פתוח להתהוות חדשה, מדוע שגם חמאס לא ישתנה? נכון, גם חמאס משתנה, מנהיגיו קשובים והיו תמיד קשובים למציאות המשתנה. מסמך העקרונות שפורסם בשבוע שעבר, מבטא התאמה לנסיבות המשתנות. אלא שאדם המתבונן בשינוי בעיניים מערביות, מתוך המסגרת התפיסתית המוכרת לו, עלול לשגות מהותית.

לאדם מערבי קשה לתפוס עד כמה עבור אנשי אמונה אסלאמיים, אין מקום להפרדה בין הציווי הדתי לבין חובתם הפוליטית. בפעולתם בשדה הפוליטי הם מצווים לממש את החזון הדתי, ומצד שני החיכוך בשדה הפוליטי, במלוא מורכבותו, אמור ללמד אותם - בהיבטי המכשולים וההזדמנויות - על הדרך המעשית למימוש חזונם הדתי. מדובר בהבנה שונה של מימוש הכורח הפרגמטי. בהיגיון מערבי, הרגע בו מתקבלת הכרעה פרגמטית, הוא רגע של וויתור מכורח הנסיבות על החזון הדתי האידיאולוגי. במצב זה, הגמישות הפרגמטית מותירה את החזון כמשאת נפש רעיונית, שהורחקה מחוץ לשדה הפוליטי המעשי. לדוגמה, מצבם של יהודים בגולה שנוהגים לסיים את ליל הסדר באמירה: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" ולא באמת מתחייבים לכך בהוויית המעשה. בהיגיון האסלאמי, לעומת זאת, עצם הגמישות הפרגמטית, נושאת היגיון דתי. הוויתור מכורח הנסיבות הוא תמיד זמני, בהמתנה לשעת כושר להתקדמות לשלב הבא. גם לכורח הוויתור יש הצדקה דתית, כעיקוב המבטא את רצון האל, ומחייב את המאמין לשאתו בסבלנות ("סאבר") עד לבוא הישועה. מדובר בהכרה במצב החולשה כמצב המתואר באמונה המוסלמית במושג "מארחלת אל איסתדעף" שפירושו "שלב חולשה". מכאן היגיון ההתנהלות בתורת שלבים ("מארחלייה") הנושא בו זמנית ציווי אמוני דתי והכוונה פרגמטית.

מופת תמציתי לתבונת האיזון הפרגמטי במערכת המתחים הדתית-פוליטית, נתן נשיא איראן, רוחאני, בדבריו למנהיגי דת באיראן באסיפה לקראת רמדאן 2014. בהנמקתו לכורח לשתף פעולה עם ארה"ב בכניסתו למשא ומתן על פרויקט הגרעין ולתיאום הפעילות בעיראק, אמר: "לעתים גמישות הרואית נעלה על ג'יהאד". לפרשן המתבונן בדבריו מתוך מסגרת תפיסתית מערבית, האירוע מדגים כיצד ברגע המבחן, לנוכח אילוצי המציאות, רוחאני, כמדינאי רציונלי, הניח בצד את חזונו הדתי לטובת גמישות פרגמטית.

אלא שמנקודת מבטו של רוחאני כאדם מאמין, קרה משהו לגמרי אחר: לנוכח המצוקה, הוא צבע את כורח הגמישות הפרגמטית בצבעי הציווי הדתי.

כך אני מציע לפרש את השינוי במסמך החמאס: כשינוי שמבחינה עקרונית, אינו מסמן תפנית ממשית. בממד הסמנטי לעומת זאת, המסמך מבטא שינוי עליו עמד מתי שטיינברג במאמרו: "מה חדש במסמך החדש של חמאס", (הארץ, 4.5.2017). להבנתו השינוי מתבטא "במשקל היחסי של הממד האסלאמי לעומת הממד הפלסטיני הלאומי", כאשר, במסמך החדש, הממד הלאומי של התנועה הפלסטינית, דומיננטי יותר ואילו "האסלאם נדחק לרקע כמקור סמכות בלבד". אלא שהמתח הדיאלקטי בין הממד הדתי לבין הממד הפוליטי - המוכל באסלאם באורח מובנה - כולל להבנתי גם את הדינמיקה המתמדת הקיימת בהגדרת הזהות הפלסטינית, במיוחד החמאסית, בין הממד הלאומי לבין הממד האסלאמי.

זו הפרגמאטיקה האמונית במיטבה, אותה ניתן לתאר כהתנהלות דיאלקטית בין שני מצפנים: האחד - מצפן החזון - מכוון אל חזון דתי ופוליטי נצחי. המצפן השני - מצפן המציאות - מכוון להכוונת הפעולה במכלול תנאי הקיום המתהווים בממד הזמן הריאלי, בתנאי המציאות כאן ועכשיו. בנקודת המוצא קיים תמיד החזון. לא על כיוון החזון מתקיים הדיון, אלא על השיטה, ועל העיתוי הנכונים להשגתו. כאן מבחנו של מנהיג הפועל מתוך אמונה, להיות קשוב יום-יום למתח הנוצר בין שני המצפנים, ובהתאם לכוון את שיווי המשקל ביניהם.

לענייננו מסמך העקרונות הוא גילום ראוי להערכה של חובת ההנהגה להצבה מחדשת ורלבנטית של שיווי המשקל בין שני המצפנים. במצפן החזון לא חל כל שינוי כמודגש במסמך: "פלסטין היא אדמת העם הפלסטיני הערבי, אשר ממנה צמח, שבה הוא דבק, שאליה הוא השתייך, שבה הוא התפשט ואליה הוא נקשר... פלסטין היא התנגדות שתמשיך עד להשגת השחרור והשיבה... פלסטין בגבולותיה - מנהר הירדן ממזרח ועד לים התיכון ממערב, מראש הנקרה מצפון ועד אילת מדרום. היא יחידה טריטוריאלית שאינה בת חלוקה והיא אדמתו של העם הפלסטיני..." במצפן השני, הקשוב לתנאים הפוליטיים הנסיבתיים, במיוחד לנוכח המתיחות עם הנהגת הרשות הפלסטינית, מצאו לנכון להצהיר במסר מפויס, על הלך רוח מסתגל לדרישות התקופה החדשה: "חמאס מאמינה בפלורליזם, בדמוקרטיה, בשותפות לאומית, בקבלת האחר, וביצירת דיאלוג באופן שמחזק את האחדות בקרב שורותיה ואת העשייה המשותפת למען השגת המטרות הלאומיות והשאיפות של העם הפלסטיני".

לפנינו ביטוי נוסף להתנהלות אמונית בהיגיון תורת השלבים שאותו אימץ חאלד משעל בהסבירו (טלוויזיה אל-אקצה, נובמבר 2012 בתום מבצע עמוד ענן) כי גם הסכמתו למדינה בגבולות 67 בהיגיון שתי המדינות, אותו מוביל אבו מאזן, היא הסכמה לשעתה, כשלב בהתפתחות הדרגתית לקראת החזון השלם אליו ימשיך לכוון מאמץ ההתנגדות ללא כל וויתור. בהיבט זה, דבר לא השתנה.

תמצית מאמר זה פורסמה לראשונה בישראל היום ב-7.5.2017.

<http://www.israelhayom.co.il/opinion/474063>

*אלוף (מיל") גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.

סדרת הפרסומים מבט מבס"א מתפרסמת הודות לנדיבותה של משפחת גרג רוסהנדלר.